

Atıf: Polat, M. (2024). Mevlâna'da İrani Dinî ve Kültürel Motifler *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13, 70-81.

Citation: Polat, M. (2024). Iranian Religious and Cultural Motifs in Mevlâna *Vankulu Journal of Social Studies*, 13, 70-81.

Araştırma Makalesi / Research Article

Mahmut POLAT*

* Dr. Öğretmen, Milli Eğitim Müdürlüğü, Bingöl /Türkiye.

Dr. Teacher, National Education Directorate, Bingöl/Türkiye.

m-plt@hotmail.com.tr ORCID: 0000-0003-0362-767X

Mevlâna'da İrani Dinî ve Kültürel Motifler

Iranian Religious and Cultural Motifs in Mevlâna

Öz

Mevlâna'nın din anlayışı çoğulcu, kuşatıcı, sevgi temellidir. O insanlara, farklı kültürlere hoşgörüyle bakmış, onlardaki güzel ve yararlı bulduğu yönleri görmezden gelmemiştir. Farsça konuşan toplulukların zamanla Müslüman oluşu nedeniyle dönemin Fars edebiyatı, kültürü İslamileşmiştir. Mevlâna, eserlerinde Farsça kullandığından dolayı İrani ve Mecusi/Zerdüşti kökenli dinî, teolojik, edebî kavramlarla, sembollerle merakını ifade etmiş ve betimlemelerde bu unsurlara sıkça yer vermiştir. O eserlerinde Zerdüştiler tarafından da benimsenen İrani mitolojik, tarihi kahraman ve şahsiyetleri de eserlerinde işlemiştir. Bunda da dinî ve kültürel açıdan bir beis görmemiştir. Mevlâna, Mecusiliğin/Zerdüştiliğin dinsel açıdan taşıdığı özsel hakikat yönünü göz ardı etmemiş ancak çelişkili, yanlış bulduğu anlayış ve tutumları da eleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna, Mesnevî, Zerdüş, Mecusi/Zerdüşti

Abstract

Mevlâna's understanding of religion is pluralistic, encompassing and based on love. He treats people and different cultures with tolerance and did not ignore the beautiful and useful things in them. Due to the fact that Persian-speaking communities became Muslims over time, Persian literature and culture of the period became Islamized. Since Mevlâna used Persian in his works, he frequently used Iranian and Zoroastrian basic religious, theological, literary concepts, symbols to express his meaning and in descriptions. In his works, he included Iranian mythological, historical, heroes and personalities, which were also adopted by Zoroastrians. He did not see any harm in this either in terms of religion or culture. Mevlâna did not ignore the essential truth aspect of Zoroastrianism in terms of religion, but he also criticized the understandings and attitudes that he found as contradictory and wrong.

Keywords: Mevlâna, Mesnevi, Zarathustra, Zoroastrian

Giriş

İslam sonrası Fars edebiyatında bir dönüşüm yaşanmış ve edebî ürünlerde İslamî motifler işlenirken İslam öncesi unsurlardan da istifade edilmiştir. Mevlâna, İslamî dönem Fars edebiyatı geleneğine uyarak eserlerinde İranî ve Mecusî/Zerdüşti kökenli olup İslamileşmiş edebî, dinî, mitolojik, tarihi anlayış, kavram, motif, şahsiyetlere yer vermiştir. Bu temalar İslamileşmiş haliyle Farsça konuşan Müslüman toplumların kültüründe yer almaya devam etmiştir. Mevlâna, dinsel inançlara ve kültürel motiflere bakışına benzer biçimde Mecusî/Zerdüşti geleneğini de eserlerinde işlemiştir. Bu doğrultuda Ateşkede, Ateşperest, Ehrimen, Gebr, Mecusî, Mûğ, Zerdüş vb. isimleri, bihişt, düzeh, Hodâ, namaz, Yezdan vb. dinî kavramları, Cemşid, Keyhüsrev, Rüstem vb. edebî, mitolojik kahraman ve şahsiyetleri betimlemede kullanmıştır.

Bu yazıda Mevlâna'nın İranî Dinî ve Kültürel Motifleri betimlemelerde nasıl kullandığı, eserleri bağlamında incelenip bütünsel çerçeve denemesi yapılacaktır.

Bu çalışmada Mehmet Kanar'ın Farsça Mesnevî metin ve çevirisini, Adnan Karaismailoğlu'nun Mesnevî çevirisini Abdülbaki Gölpınarlı'nın da Mevlâna'yla ilgili eserlerini temel aldık.

Mesnevî'den yaptığımız alıntılarda Farsça metne sadık kalarak bazen gerekli yerlerde sadeleştirme yaptığımız veya açıklayıcı sözcük eklediğimiz için üçlü kaynak gösterdik.

1. Mevlâna'nın Mecusîliğe/Zerdüştiliğe Bakışı

TBMM'nin 23 Nisan 1920'de açılışının ardından bünyesinde "Islahat", Tesanüt", "Muhafaza-i Mukaddesat" ve "Halk Zümresi" gibi çeşitli gruplar oluşmuştur. Söz konusu gruplar meclisin çalışma disiplinine zarar verdiğinden ötürü Mustafa Kemal, 10 Mayıs 1921 tarihinde "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu" adında geniş bir grup kurmuştur. Mezkûr grup yine Mustafa Kemal'in girişimleriyle İzmir'in düşman işgalinden kurtuluş günü olan 9 Eylül 1923'te kendisini Halk Fırkası'na dönüştürmüştür. İçişleri Bakanlığı'na ise başvuru 23 Ekim tarihinde yapılmış, 20 Kasım'da İsmet (İnönü), Müdafaa-i Hukuk teşkilatlarına bir genelge göndererek şubelerin Halk Fırkası'na dönüştürüldüğünü bildirmiştir

Mevlâna'nın farklı dinlerin, geleneklerin, kültürlerin etkin olduğu bölgelerde yaşadığı, döneminin ilmî, kelimî, tasavvufî ve felsefî geleneklerini bildiği ve bu alanlarda oldukça yetkin olduğu belirtilmektedir. (Ataşağın, 2001, s. 1-6, 35; Baykan, 2005, s. 59-64,78; Yakışan, 2021, s. 13-15, 28). Mevlâna, eserlerinde çeşitli dinî ve kültürel motiflere yer vermiştir. Bunlardan biri de İranî dinî ve kültürel motiflerdir.

Zarathuştra/Zerdüş tarafından İran'da kurulan dine Zerdüştilik denir. Araplar ve Müslümanlar tarafından Zerdüştilere verilen ad Mecusî'dir. Sasaniler sonrası İran'da Zerdüştilere verilen adlardan biri de küçümseme manası içeren Gebr'dir. Ateşi kutsalmalarından dolayı onlara ateşperest denilmiştir. (Polat, 2013, s. 3-4; Uşideri, 1394, s. 405-406; Yıldırım, 2008, s. 109-110).

Özünde monoteist din olan Mecusîlik/Zerdüştilik zamanla dönüşümler geçirip Sasaniler (M.S. 226-651) döneminde düalist karaktere bürünmüştür. (Alıcı, 2012, s. 213-214; Polat, 2013, s. 41).

Mecusîlik/Zerdüştilik, yaratıcı, yüce Tanrı, meleşimsi, kutsal kitap (vahiy), peygamber, ruhun ölümsüzlüğü (ahiret, cennet-cehennem) şeytanımsı gibi temel inançlarda ve ibadetlerde semavi dinlere benzemektedir. (Ataşağın, 2001, s. 131-134; Polat, 2013, s. 20-21, 137).

Mecusîlik/Zerdüştilik ateşin kutsandığı, maddi ve manevi temizliğin temel alındığı, din adamlarının etkin olduğu, günde beş vakit dua okuma/namaz ibadetinin yapıldığı, kendine özgü gelenek ve bayramları bulunan dindir. (Polat, 2013, s. 88, 92, 94, 103; Sular, 2022, s. 31-33).

Mecusîlik/Zerdüştilik temel ahlaki ilke olarak doğru düşünce, doğru söz, doğru işi benimseyen, bunların zıddını yasaklayan, bireyin iyilikten yana olup kötülükle mücadele etmesini zorunlu kılan bir dindir. (Polat, 2013, s. 83; Meçin, 2019; s.180-185).

İslam geleneğinde Mecusîlere/Zerdüştilere Ehl-i Kitap muamelesinde bulunulmuştur. Bazı İslam âlimleri tarafından Mecusîlik/Zerdüştilik, Ehl-i Kitap veya Ehl-i Kitap benzeri konumda değerlendirilmiştir.(Polat, 2013, s. 18). İslamî dönem yazarlarından bazıları da Zerdüş'tü İsrailoğulları peygamberleriyle ilişkilendirmişler. (Yıldırım, 2012, s. 109-110).

Mevlâna, eserlerinde Ateşperest, Mecusî, Mûğ, Gebr kavramını bazen Mecusî/Zerdüşti manasında bazen de mecazen betimlemelerde kullanmıştır.

Mevlâna'ya göre bütün din mensupları, inananlar Tanrı'ya yönelirler. Mecusî/Zerdüşti inanırlar da yüce Tanrı'ya yönelmektedirler.

"Mümin, Hristiyan, Yahudi, Gebr, Mûğ (Mecusî/Zerdüşti) olsun herkes o ulu padişaha (Tanrı'ya) yüz tutar." (Mevlâna, Mesnevî, Gölpınarlı, 2018, s. 579; Kanar, 2013, C.2, s. 712; Karaismailoğlu, 2017, s. 817 (2419)).

Mevlâna'ya göre bütün dinlerin özünde tek Tanrı anlayışı bulunmaktadır. Mecusîler/ Zerdüştiler de buna dâhildir.

"Çifti olmayan, vasıtası, aleti bulunmayan bir tek Tanrı var. Sayıda şüphe olur ama o birde şüphe yoktur.

İki diyen de, üç diyen de, daha fazlasını diyen de apaçık bir olduğunda birleşmişlerdir.

Şaşılık gitti mi, hepsi birleşir/aynı olurlar; iki-üç diyenler de bir demeye başlarlar" (Gölpınarlı, 2020a, s. 410; Kanar, 2013, C 1, s. 297; Karaismailoğlu, 2017, s. 186 (308-310).

İki diyen ifadesiyle kastedilenler kuvvetle muhtemel düalist/ikili tanrı (iyilik Tanrısı, kötülük Tanrısı) inancına sahip olmakla bilinen Mecusilerdir.

Mevlâna'ya göre Tanrı sevgisi tüm dinlerde olduğu gibi Mecusîliğe/Zerdüştiliğe mensup olanlarda da bulunmaktadır.

"Tanrı sevgisi, bütün âlemde, ateşi kutlu bilenlerde, Musa dinine uyanlarda, Hristiyanlarda, bütün, bütün var olanlarda gizlidir. Kim vardır ki kendisini meydana getireni sevmesin?" (Gölpınarlı, 2019, s. 178).

Mevlâna'ya göre dinlerin birbirinden ayrılığı, insan yapısı, kültür ve anlayış farklılığından kaynaklanmaktadır. Dinler amaçta, özde birdirler. (Polat, 2022, s. 52).

"Ey varlığın özü! İnananla, ateşe tapanın/Gebri'nin, Yahudi'nin ayrılığı, aykırılığı, hep ihtilafi, bakış, görüş yüzündendir." (Gölpınarlı, 1983, s. 94; Kanar, 2013, C.1, s. 586; Karaismailoğlu, 2017, s. 340 (1257).

Mevlâna'nın eserlerinde Ehl-i Kitap motifleri Zerdüşti kökenli motiflere göre daha baskın ve canlı işlenmiştir. Mevlâna, eserlerinde Ehl-i Kitap (Yahudi-Hristiyan) peygamberlerini, dinî şahsiyetleri ve motifleri betimlemelerde güzel ve olumlu manada sıkça kullanmıştır. (Polat, 2022, s. 55-60). Mecusî/Zerdüşti geleneğe yer alan dinî kavramlara, şahsiyetlere, motiflere ve sembollere eserlerinde yer vermiştir. Dinin, ibadetin, inancın anlamını, din mensubunun amacını ve gayesini işlerken dinî gruplar arasında onları da anmıştır.

2. Mevlâna'nın Mecusîlik/ Zerdüştilik Eleştirisi

Mevlâna, yanlış bulduğu dinî, kültürel, düşünsel anlayış, inanış ve ahlakî tutumları eleştirerek onları doğruya ve güzele yöneltmeye çalışmıştır. (Baykan, 2005, s. 68, 72, 78; Yakışan, 2021, s. 134, 144; Polat, 2022, s. 64).

Klasik dönem İslam kaynaklarına göre Mecusîlikte düalist/ikili tanrı anlayışı bulunmaktadır. Ahuramazda/Hürmüz iyilik, Angramainyu/Ehrimen kötülük tanrısıdır. Mecusîlerin, Ehrimen'i kötülük tanrısı olarak benimsedikleri inancı hâkimdir. (Şehristani, 2011, s. 211-212). Mevlâna'nın anlatımında da bu durum görülmektedir.

"Hani Mecusîler derler ya; Yezdan, iyilikleri yaratandır, Ehrimen kötülükleri, istenmeyen şeyleri yaratan. Cevap verir deriz ki onlara: Sevilen şeyler, sevilmeyen, istenmeyen şeylerden ayrılmaz ki. Çünkü istenmeyen, sevilmeyen bir tarafı olmayan sevgili bulunamaz. Zati sevgili, istenmeyen, hoşlanılmayan şeyleri bulunmayan kişidir; fakat istenmeyen, hoşlanılmayan şeylerin yok olması, o çeşit şeyler olmadıkça mümkün değildir. Sevinç, gamın yok olmasıdır hani; amma gamın yok olması, gam olmadıkça mümkün değildir; şu halde her ikisi de birbirinden ayrılmayan tek bir şeydir." (Gölpınarlı, 2019, s. 108-109).

"Burada Mecusîlerle bahsimiz var. Onlar iki Tanrı vardır, biri hayrı yaratır, öbürü şerri derler. Şimdi sen bana şersiz bir hayır göster de şer Tanrısı vardır, hayır Tanrısı vardır diye ikrar edelim. İmkân yok buna: Çünkü hayır, şerden ayrı değil ki. Mademki hayırla şer, iki ayrı şey değil, mademki aralarında ayrılık yok, şu halde iki Tanrı olması da mümkün değildir." (Gölpınarlı, 2019, s. 185).

Ehrimen Mecusîlikte/Zerdüştilikte kötülüğün kaynağı ve var edicisi şeytanımsı varlıktır. (Polat, 2013, s. 67). Yezdân sözcüğü ise Pehlevîce'de ve Mecusî/Zerdüşti eserlerde Tanrı manasına gelmektedir. (Uşideri, 1394, s. 509).

Mecusî/Zerdüşti geleneğe kötülük sorununu tanrı Ahuramazda'ya atfetmemek için Angramainyu/Ehrimen kötülüğün kaynağı, yaratıcısı konumunda görülür. Ehrimen, Ahuramazda'nın yarattığı maddî, manevî varlıkların ve doğru, güzel, faydalı, iyi olan amel, davranış, düşünce, iş ve tutumların düşmanıdır. Mecusîliğe/Zerdüştiliğin kutsal kitabı olan Avesta'nın bazı bölümlerinde ve Sasanîler dönemi Zerdüşti eserlerde Ehrimen kötülüğün, pislüğün, yalanın, zararlı olan maddî ve manevî şeylerin var edicisi, yaratıcısı konumunda betimlenir. Ehrimen, meleşimsilere/yazatalara ve iyilere karşı savaşan, zarar vermeye çalışan kötücül/şeytanımsı dîvlerin başı ve yöneticisidir. (Polat, 2013, s. 67, 76).

Mecusîlikte/Zerdüştilikte, Ahuramazda'ya yaratıcı yüce Tanrı olarak inanılır, tapınılır. Ehrimen ise tanrı olarak benimsenmez, tapınılmaz, aksine düşman olarak görülür, nefret edilir ve şerrinden korkulur. Kötülük, hastalık, maddî ve manevî zararlı şeyler, olumsuzluklar Ehrimen'e atfedilir. Bu yüzden onun ve işbirlikçileri ve yardımcıları olan dîvlerin/şeytanımsıların şerrinden ve zararından korunmak için de tanrı Ahuramazda'ya ibadet edilir, sığınılır ve ondan yardım dilenilir. (Polat, 2019, s. 64-69, 101-103).

Mecusî/Zerdüşti dinî geleneğe temel esaslardan olan ahlakî düalizm (iyilik-kötülük karşıtlığı) zahiren ikili tanrı anlayışı gibi görünmektedir. Mevlâna, Mecusî/Zerdüşti geleneğinde yer alan düalist tanrı anlayışını eleştirerek kendi argümanıya tek Tanrı inancını savunmuştur.

Mecusî/Zerdüşti Din Adamının Din ve Ahlak Anlayışının Eleştirisi

"Adamın biri, bir Muğ'a, a filan dedi, hadi, gel, Müslüman ol da inananlara katıl. Muğ, Tanrı dilerse dedi, mü'min olurum; lütfunu, ihsanını artırırsa, inancım kökleşir. Müslüman, Tanrı senin imana gelmeni istiyor, canını cehennemden elinden kurtarman için mü'min olmanı dilemekte; ama şom/uğursuz nefsin ve o çirkin şeytan, seni kâfirlik tarafına, tapınağın bulunduğu yana çekiyor dedi. Muğ, a inasflı er dedi; değil mi ki onlar üstün gelmekte; ben de onlara dost olurum; gücü-kuvveti olanı severim; onun tarafını tutarım." (Gölpınarlı, 2018, s. 261; Kanar, 2013, C.2, s. 474; Karaismailoğlu, 2017, s. 690 (2911-2916)).

Mûğ/Mobed, Mecusîlikte/Zerdüştilikte din adamına verilen addır. (Polat, 2013, s. 94-95).

Bu pasajdaki anlatımda kişinin davranışlarında, din seçiminde, tercihlerinde, sahip olduğu iradesine, seçim hürriyetine ve sorumluluğuna dikkat çekilmek istenmektedir. Betimlemede Mûğ, davete karşı verdiği yanıtta nefesine uyup hakikati saptırmaktadır ve polemige yönelmektedir. Bu tutum Mecusî/Zerdüşti din anlayışına aykırıdır. Çünkü Mecusîlikte/Zerdüştilikte şeytanımsılar (Ehrimen, dıvler), kötülük, yalan ve zararlı şeyler insanın düşmanıdır. İnsan özgür iradesiyle doğruyu, güzeli, iyiyi ve yararlıyı seçmelidir. Düşüncesi, eylemi, işi, sözü doğru, güzel ve iyi olmalıdır. Kötülük, yalan, yanlış, zararlı olan maddî ve manevî şeylere karşı da mücadele etmelidir. (Polat, 2019, s. 142-145).

Mecusî/Zerdüşti gelenekte egemen, güçlü olan tanrı Ahuramazda'dır. Ehrimen'in ve dıvlerin etkinliği ise arızî ve geçicidir. Fereşkert denilen kıyamette/dirilişte, dünyanın yenilenmesiyle Ehrimen ve dıvlerin faaliyetleri, fonksiyonu ve kötülük sona erecektir. (Polat, 2019, s. 103, 108). Dolayısıyla yukarıdaki Mûğ motifleriyle kastedilen kuvvetle muhtemel kâfir tiplemesidir. Bağlam açısından Mecusî/Zerdüşti din adamı olan Mûğ'un rolüyle çalışmaktadır.

Mevlâna, akılla muhakemenin, kalp temizliğinin ve özgür iradenin önemini vurgulayarak insanları doğruya, güzele ve iyiyeye yöneltmeye çalışmıştır. Çelişkili, kötü, yanlış ve zararlı gördüğü anlayış, davranış ve tutumlara sahip olanları ise uyarıp düşünmeye yönlendirmiştir.

Mecusî/Zerdüşti Ölüm-Ceset Anlayışının Eleştirisi

Mecusîlikte/Zerdüştilikte ölüm olayı şeytanımsı varlıklar olan dıvlere atfedilir. Bu nedenle ölen kişiye dıvlerin dokunduğuna, bulaşıcı ve zararlı etkiler bıraktığına inanıldığı için ceset kirli ve tehlikeli sayılır. (Polat, 2013, s. 129-131).

"İşte şehitler de bu yüzden diridir, hoştur; ateşe tapan/Gebr gibi bedene bakma sen." (Gölpınarlı, 2020a, s. 420; Kanar, 2013, C.1, s. 301; Karaismailoğlu, 2017, s. 189 (382)).

Mevlâna, insanın bedeninin, cesedinin tıpkı ruhu gibi değerli olduğunu vurgulamıştır. Maddî alemin manevî alemle, ruhla beden birbiriyle ayrılmaz olduğunun ve hayatı anlamlandırmada önemli olduğunun bilincinde olarak eleştiride bulunmuştur.

Mevlâna'nın eleştirileri, düalist olduğu varsayılan geleneksel Mecusî/Zerdüşti din anlayışı bağlamında tutarlı görülmektedir. Fakat özünde monoteist tanrı anlayışını barındıran Zerdüş'te atfedilen Avesta'nın Gatha bölümüyle ve bunu temel alan modern dönem Zerdüştilik anlayışıyla ise örtüşmemektedir. Kendi döneminin dini geleneklerine hakim olduğu, onların teolojik anlayışlarından da haberdar olduğu anlaşılmaktadır.

3. İRANİ ve Mecusî/Zerdüşti Motifleri Betimlemede Kullanması

Mevlâna eserlerinde İran mitolojisi ve Mecusî/Zerdüşti gelenekte de benimsenen bazı dini ve kültürel motifleri işlemiştir. Ateş, Ateşkede, Ateşperest, Ehrimen, Mecusî, Mûğ, Nevruz, Zerdüş't vb. kavramları eserlerinde somut manada kullandığı gibi bazen bunları mecazî olarak aşk ateşi, gönül ateşi, çelişki, gam, iç sıkıntısı ve keder, vb. betimlemelerde kullanmıştır. (Polat, 2022, s. 60).

Mevlâna, bir bakıma Farsça konuşan toplumların kültüründe yer alan bu motifleri kullanarak duygu ve düşüncelerinin geniş halk toplulukları tarafından da anlaşılmasını, benimsenmesini sağlamış ve anlatıma, ifadeye güzellik ve zenginlik katmıştır.

Ateş Motifi

Ateş, Mecusîlikte/Zerdüştilikte Tanrı'nın tezahürü ve ibadetin merkezî unsurudur. Kutsanmış ateş kible konumunda görülür, kirletilmesi günah sayılır. (Polat, 2013, s. 78-79).

"Ateş kime sığınak olur, arka kesilirse o, hem Mecusî olmuştur, hem Zerdüş't kesilmiştir." (Gölpınarlı, 2020a, s. 362; Kanar, 2013, C.1, s. 270; Karaismailoğlu, 2017, s. 170 (3922)).

Mevlâna, ateşi genelde dert, gam, iç sıkıntısı, keder, zarar ve doğruluğu sınama ve ceza aracı vb. betimlemelerde kullanmıştır.

"Malı da ateşe ver, bağları da; hepsini yak, yandır da Zerdüş'tün ateşinden kurtul." (Gölpınarlı, 2020b, C.V, s. 42).

"Gönül ateşinin zevkinden, gönlün bir hoşça yanışından ateşe tapar oldum, fakat Mecusî'nin ateşine kapılma yüzünden değil." (Gölpınarlı, 2020b, C.I, s. 426).

Mevlâna, ateşi bazen aydınlık, bilgi, güven, hakikat, iman, nur, vb. betimlemelerde kullanmıştır.

"Ateşin dumanı küfürdür, ışığı iman; bense can mumunu küfrün de ötesine götürmedeyim, imanında." (Gölpınarlı, 2020b, C.IV, s. 15).

Mevlâna, adeta insanın hayatını devam ettirmede onunla ayrı düşünülemez konumda olan ateş motifini çeşitli betimlemelerde kullanarak meramının daha kolay anlaşılmasını amaçlamıştır.

Ateşkede Motifi

Mecusîlikte/Zerdüştilikte kutsanmış ateşin sürekli yandığı ibadethaneye "ateşkede/ateşgede" denir. (Polat, 2013, s. 96-97). Edebiyatta ise ateşkede mecazen âlem anlamına gelir. (Gölpınarlı, 2020b, C.VII-2, s. 455).

Mevlâna, ateşkedeyi dert, gönül ateşi, iç sıkıntısı, iç yangını, keder yeri, vb. betimlemelerde kullanmıştır.

"İnanmışım. İnanan Allah'ın ışığıyla/nuruyla görür" denmiş ya; o hale gelmişim; sakın-sakın; bu ateş tapınağından kaç." (Gölpınarlı, 2020a, s. 544; Kanar, 2013, C.1, s. 396; Karaismailoğlu, 2017, s. 239 (2012).

"Ateşkede gibi bir aşk, şekle bürünmüş, surete girmiş, gelip çattı da gönül kervanının yolunu vurdu..." (Gölpınarlı, 2020b, C.1, s. 32).

"Halil olmuşum ya, ateşkedeye aşığım, cana, akla aşığım, putun şekline de düşman." (Gölpınarlı, 2020b, C.VII-1, s. 346).

Mevlâna, ateşkede motifyle insanın iç dünyasının ve duygusunun ne denli önemli olduğunu, derdin, gönül ateşinin, sıkıntının bilinçli insanın manevî ve ruhsal durumunu geliştirdiğini, olumlu etkilediğini açıklamaya çalışmıştır. Aşkın insan yaşamında ve gelişiminde vazgeçilmez unsur olduğunu belirtmiştir.

Ateşperest Motifi

Ateşi kutsamalarından dolayı Mecusîlere/Zerdüştilere ateşperest denilmiştir. (Polat, 2013, s. 17).

Mevlâna, ateşperest sözcüğünü Mecusî/Zerdüşti, ateşe tapanlar anlamında bazen de gam, gönül derdi, iç sıkıntısı, vb. betimlemelerde kullanmıştır.

"Sen Ateşperesti/ateşe tapanı bile bağışlamazsın; sana tapmayan nasıl kurtuldu?" (Gölpınarlı, 2020a, s. 113; Kanar, 2013, C.1, s. 83; Karaismailoğlu, 2017, s. 70 (826)).

"A benim ateşe tapan gönlüm; ateşler içinde sanki kükrütsün sen. . ." (Gölpınarlı, 2020b, C.VI, s. 22).

Mevlâna, ateşperest motifyle insanın iç dünyasındaki aşk, duygu, keder, sıkıntı ve ruhsal boyutun etkisini belirtmiştir. Manevi yönden insan gelişimi için zaman zaman sıkıntılara maruz kalmanın zahiren kötü gibi görünse de aslında insanı geliştirdiğini ifade etmiştir.

Ateşle Sınanma Motifi

İran ve Mecusî/Zerdüşti geleneğinde kişinin doğruluğunun ve haklılığının açığa çıkması için ateşten geçirme sınavı yapıldı. (Polat, 2013, s. 79).

"Senle ben, ikimiz de ateşe girelim; bu işe şaşırıp kalanlara ölümsüz bir delil/hucdet olalım." (Gölpınarlı, 1983, s. 574; Kanar, 2013, C.2, s. 219; Karaismailoğlu, 2017, s. 555 (2859)). Mevlâna, bu motifle iddia sahibi olan kişinin sınanmasını ve iddiasını ispatlaması gerektiğini ifade etmiştir.

Ehrimen Motifi

Ehrimen, Mecusî/Zerdüşti gelenekte şeytanımsı Angramainyu'ya verilen Pehlevîce addır. (Ferevaşi, 1390, s. 11).

Mevlâna, Ehrimen'i, canavar, kötülük, nefis, şeytan, vb. betimlemelerde kullanmıştır. (Polat, 2022, s. 61).

"Şeytan/dîv diyordu, Tanrı bana benzer surette bir Ehrimen yaratmıştır." (Gölpınarlı, 1983, s. 455; Kanar, 2013, C.2, s. 120; Karaismailoğlu, 2017, s. 503 (1268)).

"Söyle şu şaşkın göze; de ki: Mademki sevgilinin lütfunu gördün, halkı ne diye görürsün; Ehrimen'in çevresinde ne döner durursun?" (Gölpınarlı, 2020b, C.V, s. 680).

Mevlâna, Ehrimen motifyle insanın iç dünyasında bazen oluşan sıkıntıyı, şaşkınlığı ve kötülüğün insana rahatsızlık verdiğini belirtmiştir. Sıkıntı ve kedere maruz kalan bireyin zaman zaman çaresizlikle karşılaşması insan olmanın gereği olduğunu ifade etmiştir.

Mecusî Motifi

Mecusî adı Zerdüşti'nin kurduğu dine mensup olanlara verilen adlardan biridir.

Mevlâna, Mecusî'yi bazen Zerdüştiliğe uyan kişi, bazen de dertli, kederli, sabırsız, vb. betimlemelerde kullanmıştır.

"Zerre kadar sabrım kaldıysa Müslüman değilim, Mecusî'yim; onun derdinde ne hikâyeler var, ne sözler var; ne bilirsin sen?" (Gölpınarlı, 2020b, C.V, s. 596).

"İster Mecusî olayım, ister şükredeyim; ön de sensin, son da sen; gizlendin mi, neşe gamlara batıyor, sersemce dönüp durmaya başlıyor." (Gölpınarlı, 2020b, C.V, s. 599).

Mevlâna, İçsel sıkıntı yaşayan bireyin gönül dünyasında fırtınalara tutulduğunu anlatmıştır. Mecusî motifyle insandaki aşk halinin; iç âlemi, duygusal ve düşünsel yangının ne denli insanı etkilediğini belirtmiştir.

Mûğ Motifi

Mûğ adı Mecusî/Zerdüşti gelenekte din adamı manasına gelmektedir.(Yıldırım, 2008, s. 532; Sular, 2022, s. 504). Edebiyatta ise mûğ mecazen aşk ateşine düşen âşık anlamına gelir. (Gölpınarlı, 2020b, C.VII-2, s. 455).

Mevlâna, mûğ'u din adamı, saki, bazen de aldaticı, kâfir, zararlı kişi betimlemesinde kullanmıştır.

"Ateş kiblesine karşı sanki muğ onlar; a Ay, söyle hele, neredensin sen?" (Gölpınarlı, 2020b, C.V, s. 521).

"A muğlar/kâfirler dedi de yüzünü çevirdi altından, bana Ebûbekir adlı birini armağan olarak getirmezsensin dedi." (Gölpınarlı, 2018, s. 88; Kanar, 2013, C.2, s. 339; Karaismailoğlu, 2017, s. 619 (855)).

Mevlâna "pîr-i mûgân/muğların piri" sözcüğünü saki, "mûğların evi" "mûğların manastırı" "mûğlara layık şarap" ifadelerini ise aşk meclisi, meyhanesi manasında kullanmıştır. İran ve Mecusî/Zerdüşti geleneğindeki kutsal Haoma/Hom içkisi ve Cem'e atfedilen şarap ima edilmektedir.

"Var, bir mektep çocuğunun kulağını çeker gibi aklın kulağını çek de pir-i muganın emzikli sürahiyi döndürüp sarhoşlara sunduğunu gör." (Gölpınarlı, 2020b, C.II, s. 290).

Mevlâna, "mûğların mezarı" ifadesini de can sıkıntısı, gam, keder, betimlemesinde kullanmıştır.

"Sevgilinin kötü huylu, gamlı, ekşi suratlı, muğların mezarı gibi dar, gönül sıkıcı olmasını istemem." (Gölpınarlı, 2020b, C.VII-1, s. 329).

Mevlâna, mûğ motifleriyle insanın iç âleminde oluşan dert, gam, kaygı, keder, sıkıntı, tasa halini ve duygu yoğunluğunu açıklamıştır.

Nevruz Motifi

Anadolu, Orta Asya, Ortadoğu ve İran kültüründe baharın gelişi, tabiatın canlanması, dirilişi nedeniyle Nevruz bayramı kutlanır. Nevruz, Mecusî/Zerdüşti geleneğinde en önemli dinî bayramdır. (Polat, 2013, s. 109-112).

Mevlâna, nevruzu aydınlık gün, mutluluk, sevinç betimlemesinde kullanmıştır. (Polat, 2022, s. 62)

"Bırak bunu babacığım, Nevruz oldu; güzelim yaratıcı lütfetti, halkın ağzı hoşça tatlandı." (Gölpınarlı, 2018, s. 457; Kanar, 2013, C.2, s. 619; Karaismailoğlu, 2017, s. 769 (939)).

"Sen nurlarla, ateşlerle dopdolu nevruzsun, bizse ardından geceyiz adeta; nerde konaklıyorsan oraya geliyoruz; hayır, etme bunu." (Gölpınarlı, 2020b, C.I, s.178).

Mevlâna, nevruz motifleriyle insanın huzurlu, mutlu, neşeli halini açıklamıştır. İnsanın sevinci, mutluluğu arzulayan varlık olduğunu belirtmiştir.

Zerdüş Motifi

Tespitlerimize göre Mevlâna, eserlerinde Mecusî/Zerdüşti geleneğinin kurucusu olan Zerdüş'tün kişiliğini, dini konumunu betimlemelerde işlememiş, suskun kalmıştır. Dinsel nispet amacıyla Zerdüş adına yer vermiştir. Zerdüş motifini inanç ve davranış arasındaki çelişki iması ve eleştiri olarak betimlemede kullanmıştır.

"Din şeklinde Zerdüş'tün resmini taşıyorsun; eşek gibi ot otlamıyorsun amma otu sırtında taşımadasın... Ayna, çirkinliğini gösterdi mi, deli-divane oluyorsun da aynaya yumruk vuruyorsun sen." (Gölpınarlı, 2009, s. 203).

"Gönülde, Zerdüş huyu var; eşek gibi ot yemiyorsun amma, sırtında ot taşıyorsun. Bir ayna, sana, senin çirkinliğini gösterse, deli-divane olur, aynayı yumruklarsın." (Gölpınarlı, 2009, s. 222).

Mevlâna'ya atfedilen bu ifadelerde muhtemelen dinî bilgiye sahip olup da hikmete uygun davranmayanlar, şekle takılıp özü yakalamayanlar, inançla ameli, özüyle sözü, sözüyle işi, zahirle batını örtüşmeyenler kastedilmiştir. Bilinç ve farkındalıktan yoksun olanlar, eleştiriye tahammül edemeyenler, hakikati kabullenemeyenler ve kendileriyle çelişenler eleştirilmiştir.

Dört Unsur Motifi

Mecusî/Zerdüşti geleneğinde tabiatın dört unsuru olarak bilinen ateş, hava, su ve toprak kutsal sayılır. (Aryen, 1395, s. 394-400; Polat, 2013, s. 87). Mevlâna, dört unsuru kültürel öge olarak betimlemelerde kullanmıştır.

"Rüzgâr, toprak, su ve ateş kuldur. Benimle ve seninle/bana ve sana karşı ölü, Hak'la diridir." (Gölpınarlı, 2020a, s. 114; Kanar, 2013, C.1, s. 83; Karaismailoğlu, 2017, s. 71 (839)).

"Şu dört yamadan; topraktan, ateşten, sudan yelden dikilmiş hırkayı çıkar." (Gölpınarlı, 2020b, C.VI, s. 438).

Dört unsur Türk edebiyatında da yer almıştır. Mevlâna, bu motifle insanın yücelmesinin manevî çalışmaya bağlı olduğunu, kabuğun, şeklin ve zahirin aşılıp öze ulaşılması gerektiğini belirtmiştir.

Direfş-i Kâviyân Motifi

İran ve Mecusî/Zerdüşti geleneğinde koruyucu ve kutsal sayılan bayraktır. Efsaneye göre Dahhâk'a isyan eden Demirci Kâvâ'nın bayrağı da bu adla anılır. İran şahları bu bayrağı mücevherle süslemişler. (Yıldırım, 2008, s. 244-245).

"Acaba can kandili mi, Direfş-i Gâviyânî mi? Yoksa ışığına son olmayan o can mumu mu?" (Gölpınarlı, 2020b, C V, s. 578).

Türk geleneği ve topluluklarında da bayrak kültürünün önemli yeri bulunmaktadır. Mevlâna, bu motifle kültürel sembollerin insanın can damarı ve hayat kaynağı olduğunu belirtmiştir.

Ferr Motifi

Mecusî/Zerdüşti geleneğinde varlıkların sahip olduğu öz ve tanrısal ışık olarak açıklanan ve benimsenen "ferr" inancı bulunmaktadır. (Polat, 2019, s. 141).

Mevlâna, "ferr" sözcüğünü baht ve talih manasında betimlemede kullanmıştır.

"Her birinin bir başka ferr/ışığı, parlaklığı var; can kuşu uçuyor ama başka bir kanatla uçuyor." (Gölpınarlı, 1983, s. 442; Kanar, 2013, C.2, s. 112; Karaismailoğlu, 2017, s. 498 (1141)).

İran mitolojisinde ve Mecusî/Zerdüşti geleneğinde şahların, yöneticilerin sahip olduğu tanrısal ferr'e/talihe "ferr-i-şâhî", "ferr-i keyânî" denir. Bunu elde eden ve koruyan kişi egemenliğini, saltanatını, şahlığını sürdürür, günah ve kötülük nedeniyle kaybeden ise egemenliğini, tahtını yitirir. Bu "ferr" kuş biçiminde ondan çıkıp uçarak başkasına gider. (Uşideri, 1394, s. 369-370; Polat, 2019, s. 142).

Mevlâna, "ferr" sözcüğünü şahlık talihi ve gücü manasında da betimlemede kullanmıştır.

"Tavusun kanadı/ayakları kendisinin düşmanı oldu. Nice şahın ferr-i ışıĝı/gücü ölümüne sebep oldu. (Gölpınarlı, 2020a, s. 35; Kanar, 2013, C.1, s. 45; Karaismailoĝlu, 2017, s. 51 (208).

Mevlâna "ferr-i şâhî"yi de baht, feyz ve mutluluk betimlemesinde kullanmıştır.

"Canının o kapkaranlık gecesinde kimin ışığı bu? Gönlümde padişahlık yalımları uyandırmada, ferr-i şâhî/ padişahlık ışıkları belirtmede... nedir bu?" (Gölpınarlı, 2020b, C.VII-2, s. 397).

Türk geleneğinde de baht, kut, talih anlayışının önemli yeri bulunmaktadır. Mevlâna, bu motifle talihin iyi değerlendirilmesi, sahip çıkılması, kişinin çaba ve gayretinin gerekliliğini belirtmiştir.

4. İRANİ VE MECUSİ/ZERDÜŞTİ KÖKENLİ DİNİ KAVRAMLARI KULLANMASI

Mevlâna eserlerinde İslamî (Arapça) karşılıkları olmasına rağmen, Fars edebiyatı ve kültüründe yer alan İranî ve Mecusî/Zerdüşti kökenli temel dinî kavramları eserlerinde sıkça kullanmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır; aferin/dua, şükür, bihişt/cennet, dâd/sadaka, dâdâr/Tanrı, derviş/fakir, dîv/şeytan, dûzeh/cehennem, ferîşte, ized/melek, Hodâ/Tanrı, Hodâvend/Tanrı, namaz/salat, niyaz/dua, yakarış, ibadet, nefrîn/lanet, peygamber/resul-nebi, resthîz/kıyamet-ahiret, pîr/şeyh, Yezdan/Tanrı, vb.

Makale hacmini aşmamak için tarafımızca Mevlâna'nın eserlerinde tespit edilen İranî, Mecusî/Zerdüşti kökenli dinî kavramlardan sadece Türk edebiyatı ve kültüründe de yer alan ve bilinen bazılarına örnekler verilmiştir.

Bihişt-Dûzeh

Mecusî/Zerdüşti gelenekte cennete "behişt/bihişt", cehenneme "dûzekh/dûzeh" denir. (Polat, 2019, s. 127, 133). Mevlâna bu adları sıkça kullanmıştır.

"Ez suy-i dûzeh/cehennemden, ağır zincirlerle ta ölümsüz, sonsuz bihişt/cennete çekiyorum sizi." (Gölpınarlı, 1983, s. 323; Kanar, 2013, C.1, s. 795; Karaismailoĝlu, 2017, s. 448 (4578).

Bihişt-dûzeh kavramları Türk edebiyatında ve kültüründe de kullanılmıştır.

Hodâ

Mecusî/Zerdüşti gelenekte, "khodâ/hodâ" Tanrı'ya verilen addır. (Uşideri, 1394, s. 252, 263). Mevlâna, Hodâ adını yüce Tanrı manasında sıkça kullanmıştır.

"Şükürler olsun sana ey Hodâ/ya rabbi, ansızın gamdan kurtardın beni. " (Gölpınarlı, 2018, s. 210; Kanar, 2013, C.2, s. 433; Karaismailoĝlu, 2017, s. 669 (2314).

Hodâ kavramı Türk edebiyatında, kültüründe işlenmiştir. Günlük hayatta da Hüdâ olarak yer almaktadır.

Namaz

İran geleneğinde ibadete, dua okumaya verilen adlardan biri itaat, övgü, saygı, tazim manasına gelen namaz sözcüğüdür. (Ferevaşi, 1390, s. 394; Uşideri, 1394, s. 454).

Mecusî/Zerdüşti gelenekte günde beş kez yapılan dua okumaya, ibadete "nemaz/namaz" denir. (Polat, 2013, s. 91-93). Mevlâna, namaz sözcüğünü İslamî ibadet ve bilinen namaz/salat manasında sıkça kullanmıştır.

"Günde beş kere, kula, nemâz/namaza gel de ağla, sızlan diye ağlayış çağrısı var." (Gölpınarlı, 2018, s. 157; Kanar, 2013, C.2, s. 387; Karaismailoĝlu, 2017, s. 645 (1599).

Namaz kavramı Türk edebiyatında, kültüründe ve günlük hayatta varlığını sürdürmektedir.

Pîr

Pîr sözcüğü İranî dillerde yaşlı, önder ve rehber anlamına gelir. Mecusî/Zerdüşti gelenekte de din büyükleri için kullanılır. (Şehzadi, 1386, s. 122; Uşideri, 1394, s. 207). Mevlâna, pîr sözcüğünü yaşlı ve İslam tasavvufundaki önder, rehber manasında kullanmıştır.

"Pîr râ bogzîn /Piri seç, pirsiz bu yolculukta pek büyük afetler, korkular, tehlikeler vardır." (Gölpınarlı, 2020a, s. 272; Kanar, 2013, C.1, s. 212; Karaismailoĝlu, 2017, s. 139 (2942).

Pîr kavramı Türk edebiyatında, halk müziğinde, tasavvuf kültüründe ve günlük hayatta varlığını sürdürmektedir. Adeta mistik yaşamın vazgeçilmez sembollerinden biridir. Mevlâna da öneminden dolayı pîr motifini sıkça kullanmıştır.

Yezdân

Mecusî/Zerdüşti gelenekte, Pehlevîce eserlerde Tanrı'ya verilen adlardan biridir. İbadet, övgü, sunu, tapınma manasına gelen Avestaca "yaz" sözcüğünden türemiştir. İlahi varlık, Tanrı, yazata/meleĝimsi manalarına gelmektedir. (Ferevaşi, 1390, s. 648; Uşideri, 1394, s. 507-509; Şehzadi, 1386, s. 355).

Zerdüşti metinlerde ve Sasanî yazıtlarında Yezdân sözcüğü bağlamına göre Tanrı veya yazatalar/meleĝimsiler manasında kullanılmıştır. (Asana, 1394, s. 210; Mirfakhrayı, 1394; 53,176;Uryan, 1392, s. 65, 153, 187). Yezdân sözcüğü Farsça'da "İzed" biçimine dönüşmüştür. (Yıldırım, 2008, s. 440-442). Zerdüştilerde "îzed" yazata/meleĝimsi manasında kullanılmaktadır. (Polat, 2013, s. 62).

Mevlâna, Yezdân sözcüğünü Tanrı manasında kullanmıştır.

"Peygamber dedi: Yezdân-i Mecîd/ Yüce Tanrı her derde bir derman yaratmıştır."

(Gölpınarlı, 2020a, s. 439; Kanar, 2013, C.1, s. 319; Karaismailoĝlu, 2017, s. 198 (681).

Yezdân adı Türk edebiyatında kullanılmıştır. Mevlâna, Farsça ve Türkçe konuşan halklar tarafından da anlamı bilinen ve kullanılan bu dinî kavramlara yer vererek bir bakıma meramının anlaşılmasında kolaylık sağlamıştır. Bu tür kullanımlarda dinen ve kültürel açıdan bir sakınca görmemiştir.

5. İrânî ve Mecusî/Zerdüşti Şahısları Betimlemede Kullanması

Mevlâna, Mecusî/Zerdüşti gelenekte de benimsenen İrân edebiyatı, mitolojisi ve tarihinde önemli yeri olan dinî, edebî, efsanevî, millî kahramanları, şahsiyetleri ve yiğitleri betimlemelerde kullanmıştır. Motifleri ve şahsiyetleri, dönemin edebî geleneğinde, halk anlatılarında, kültüründe bilindiğinden ve olumlu işlevinden dolayı kullanmıştır. Bununla halka daha rahat ve etkili biçimde ulaşım duygu, düşünce ve merakını iletmiştir.

Behrâm Motifi

İrân ve Mecusî/Zerdüşti geleneğinde Verehrâm/Behrâm kötülöklere karşı insanları koruyan, zafer bahşeden yazata/meleğimsidir. Bu sıfat Merih için de kullanılır. Aynı zamanda İrân tarihinde Behram adlı şahlar da bulunur. (Polat, 2013, s. 64; Uşideri, 1394, s. 175-176; Yıldırım, 2008, s. 146).

Mevlâna, Behrâm'ı kahraman, padişah, yiğit, zafer vasıtası ve yücelme motifinde kullanmıştır.

"Her Behrâm'ın/padişahın meclisi de vardır, zindanı da. Meclis özü temiz kişiyedir, zindan ham kişiyedir." (Gölpınarlı, 2018, s. 592; Kanar, 2013, C.2, s. 724; Karaismailoğlu, 2017, s. 823 (2604).

"Behrâm gibi şevkle kol kanat açtım mı, yedinci kat gök mescidinde namaz kılarım." (Gölpınarlı, 2020b, C.III, s. 279).

"Seher çağı can âlemi horozunun sesi duyulur; Behrâm'ın nöbet sesinden zaferler elde edilir." (Gölpınarlı, 2020b, C.III, s. 297).

Behrâm adı günümüzde kullanılan adlar arasındadır. Mevlâna, bu motifle insanın karşılaşacağı darlık ve sıkıntılarını geçiciliğini, insanın gayretli ve umutlu olması gerektiğini belirtmiştir.

Cem/Cemşîd Motifi

İrân mitolojisi ve Mecusî/Zerdüşti gelenekte uzun yaşayan, nevruzu bayram ilan eden, şarap ve kadehi bulan, kibrinden dolayı Dahhâk'a yenilen ve tahtını kaybeden şahıdır. (Aryen, 1395, s. 219-222; Yıldırım, 2008, s. 204-206).

Mevlâna, Cem'i aşk şarabı motifinde kullanmıştır.

"Can kadehinin kokusu içime işledi de, a canıma can güzel, Cemin kadehine doydum gitti." (Gölpınarlı, 2020b, C.VI, s. 205).

Cem adı günümüzde kullanılan adlar arasındadır. Mevlâna, bu motifle aşk ve manevî huzura erme durumunu ifade etmiştir.

Dahhâk Motifi

İrân mitolojisine göre zalim Dahhâk'ı öpmesi nedeniyle Ehrimen'in omuzlarında iki yılan oluşmuştur. Zalim kral olarak bilinen Dahhâk, aynı zamanda Mecusî/Zerdüşti gelenekte şeytanımsı varlık/dîv sayılır. (Aryen, 1395, s. 222-224; Yıldırım, 2008, s. 227-230).

Mevlâna, Dahhâk'ı gam, kibir, kötülük ve öfke motifinde kullanmıştır.

"Nerde bir öfke görürsen o öfkede ululuğu ara, benliği ara; şu iki yilandan hoşlanıyorsan var yürü, Dahhâk ol." (Gölpınarlı, 2020b, C.IV, s. 92).

"Yücelik, oturaklılık kılıcıyla gam Dahhâk'ının boynunu keser Ferîdûn." (Gölpınarlı, 2020b, C.VII-2, s. 316).

Zalim Dahhâk'ın kötülüğü halk kültüründe de bilinmektedir. Mevlâna, bu motifle kibrin, kötü huyların zararını, zulmün geçici oluşunu, insanın bilinçli olmasını ve umutsuzluğa düşmemesi gerektiğini belirtmiştir.

Ferîdûn Motifi

İrân ve Mecusî/Zerdüşti geleneğinde Cemşîd'den sonra İrân'a egemen olan Dahhâk'ı yenip tahta geçen şahıdır. Ferîdûn, İrân mitolojisinde "ferr-i keyânî" denilen şahlık talihine sahip olan kişilerdendir. (Aryen, 1395, s. 224-226; Polat, 2013, s. 6, 64; Yıldırım, 2008, s. 307-311).

Mevlâna, Ferîdûn'u bahtlı, devletli, talihli motifinde kullanmıştır.

"Ben devlet kuşuyum, başına gölge saldım; böylece de seni Ferîdûn edeceğim, padişah yapacağım." (Gölpınarlı, 2020b, C.IV, s. 256).

Ferîdûn adı günümüzde kullanılan adlar arasındadır. Halk kültüründe talihli sultan anlayışı bulunmaktadır. Mevlâna, bu motifle karşılaşılacak maddî ve manevî sıkıntı ve kaosların geçici olduğunu ve bir gün talihin kişiye gülebileceğini bildirmiştir.

İsfendiyâr Motifi

İrân ve Mecusî/Zerdüşti geleneğinde kahramanlığıyla, pehlivanlığıyla meşhur şehzadedir. (Uşideri, 1394, s. 107-108; Yıldırım, 2008, s. 425-427).

Mevlâna, İsfendiyâr'ı kahraman ve yiğit motifinde kullanmıştır.

"Yapayalnız gir safa, vaktin İsfendiyâr'ısın... Hayber'in kapısıdır o; kopar gitsin, çünkü Murtazâ Ali'sin sen." (Gölpınarlı, 2020b, C.VII-1, s. 452).

Kahraman motifi efsanelerde, halk kültüründe yaşamaya devam etmektedir. Mevlâna, bu motifle sıkıntı ve zorluklarla karşılaşılacak olan insanı cesarete, taşıdığı potansiyeli olumlu yönde geliştirmeye ve kullanmaya yönlendirmiştir.

Keyhusrev Motifi

İran ve Mecusî/Zerdüşti geleneğinde kahramanlığıyla meşhur şahıdır. Önemli ateşkedelerden birini yaptıran ve Mecusilikte/Zerdüştilikte beklenen kurtarıcı Saoşyant'ın yardımcısı olacak kişiler arasındadır. (Polat, 2013, s. 7, 74; Uşideri, 1394, s. 400; Yıldırım 2008, s. 464-467).

Mevlâna, Keyhüsrev'ı büyük, değerli sultan, şah motifinde kullanmıştır.

"Ay, yolculuklar eder de Keyhüsrev olur; yolculuklara düşmeseydi Ay, padişahlar padişahı mı olurdu?" (Gölpınarlı, 1983, s. 40; Kanar, 2013, C.1, s. 541; Karaismailoğlu, 2017, s. 317 (534).

"Aşkın kullarına kul olduktan sonra Keyhusrev oluruz, Kubad kesiliriz." (Gölpınarlı, 2020b, C.V, s. 399).

"Adam sinek doğurmaz, sen de sinek olma; adam ol, Cemşid, Husrev; padişah ol, Keykubad kesil." (Gölpınarlı, 2020b, C.II, s. 387).

Mevlâna, bu motifle tembelliği yermiş, insanın maddî ve manevî çalışması, gayretli olması gerektiğini ve bunun sonucunda da ilerleyebileceğini açıklamıştır.

Keykavus Motifi

İran mitolojisi ve Mecusî/Zerdüşti gelenekte kahramanlığıyla meşhur şahlardan biridir. (Aryen, 1395, s. 229; Uşideri, 1394, s. 401; Yıldırım, 2008, s. 468-470).

Mevlâna, Keykavus'u bilge şah motifinde kullanmıştır.

"A benim sırları araştırıp bilen, bulan gönlüm, benim Keykavus'unun, benim padişahımın tapısında Salâhaddin'den başka gönül sırlarını bilen uyanık kişi var mı? Yok." (Gölpınarlı, 2020b, C.III, s. 426).

Mevlâna, bu motifle bilgi, bilgelik ve öğrenmenin gerekliliğini ve önemini belirtmiştir.

Keykubad Motifi

İran ve Mecusî/Zerdüşti geleneğinde adaletiyle meşhur şahıdır. Fars edebiyatında değerli, iyi, sevilen büyük padişah betimlemesinde kullanılır. (Gölpınarlı, 1983, s. 178; Uşideri, 1394, s. 401; Yıldırım 2008, s. 470-471).

Mevlâna, Keykubad'ı büyük, değerli sultan ve şah motifinde kullanmıştır.

"Korkudan, ümitten kurtulmuş bir Keykubad'sın/padişahsın, niceye bir dönüp dolaşacaksın, ne vakte dek, nereye dek arayıp duracaksın?" (Gölpınarlı, 1983, s. 136; Kanar, 2013, C.1, s. 630; Karaismailoğlu, 2017, s. 363 (1964)).

"Abalar altındasın amma padişahsın, Keykubad'sın; gözlerden uzaksın amma canlardaki yanışsın, gönüllerdeki anılışsın." (Gölpınarlı, 2020b, C.1, s. 418).

Anadolu Selçuklu Sultanları Keykubad vb. adları kullanmışlar. Mevlâna, bu motifle adil, değerli, iyi ve sevilen biri olmanın değerini ve önemini belirtmiştir.

Nûşirevan Motifi

İran ve Mecusî/Zerdüşti geleneğinde adaletiyle meşhur ve muhalif dinî hareketlere karşı Zerdüştiliği korumaya çalışmış şahıdır. (Polat, 2013, s. 13; Yıldırım, 2008, s. 558-559).

Mevlâna, Nûşirevan'ı aşk sahibi ve geniş topraklara sahip büyük ve değerli şah motifinde kullanmıştır.

"Hangi şehirde onun aşk Nûşirevan'ı buyruk sürüyorsa, o şehirde can bağışlamada bir Hâtem-i Tayy vardır." (Gölpınarlı, 2020b, C.IV, s. 152).

"Padişahın şehri olan gönülden doğsun da Nûşirevan'la Dârâ'nın mülkünü bir anda birbirine katsın." (Gölpınarlı, 2020b, C.IV, s. 311).

Nûşirevan halk kültüründe adaletiyle bilinen önemli şahsiyettir. Mevlâna, bu motifle erdem, güzelliğin, gönül sahibi olmanın ve huzurun önemini belirtmiştir.

Rüstem Motifi

İran ve Mecusî/Zerdüşti geleneğinde, Fars edebiyatında yiğitliği ve kahramanlığıyla meşhur şahıdır. (Uşideri, 1394, s. 295; Yıldırım 2008, s. 592-596).

Mevlâna, Rüstem'i adanmış, kahraman, yiğit motifinde kullanmıştır.

"Bu, en büyük savaştır/cihattır, o en küçük savaş; her ikisi de Rüstem'in işidir, Haydar'ın işidir." (Gölpınarlı, 2018, s. 330; Kanar, 2013, C.2, s. 530; Karaismailoğlu, 2017, s. 720 (3803).

"Şu muallak duran gök nedir? Onun en eski bir otağı... Rüstem'le Hamza da kim? Onun şehidi, onun yerlere serilmiş bir eri." (Gölpınarlı, 2020b, C.VII-1, s. 359).

Rüstem adı günümüzde kullanılan adlar arasındadır. Halk arasında yiğitlik sembolü olarak bilinir. Mevlâna, bu motifle bazı önemli işlerin adanmış ve kahraman şahsiyetler tarafından yerine getirilebileceğini belirtmiştir.

Mevlâna, İran ve Mecusî/Zerdüşti geleneğindeki önemli kahramanları, şahları, yiğitleri betimlemede kullanırken bunların İslam ve Türk kültüründeki Hamza, Haydar, Sencer gibi benzerlerine de yer vermiştir. Bunlar arasındaki konum ve tema benzerliğini olumlu manada işlemiştir. Âdeta dinleyiciyi ve okuyucuyu duygusal coşkunluğa yönelterek meramının daha kolay anlaşılmasını sağlamaya çalışmıştır.

"A böylesine tuzağa av olan, binlerce Hüsrev'in, binlerce Sencer'in tacına tahtına, malına, ülkesine sahip olmuşsun." (Gölpınarlı, 2020b, C.II, s. 489).

"Atmın ardında yaya yürüyen kutsal canlar arasında Kubad'dan, Sencer'den, Kavus'tan, yahut Behrâm'dan başka kimler var ki?" (Gölpınarlı, 2020b, C.VII-2, s. 407).

Mevlâna, kanaatimizce efsanelerde yer alan, halk kültüründe bilinen bu motifleri işleyerek duygu, düşünce ve meraminin dinleyici ve halk tarafından daha rahat ve etkili biçimde anlaşılmasını, benimsemesini amaçlamış, bunda da başarılı olmuştur. Mevlâna, kahraman motifinin, milletlerin geleceğe umutla bakmasında, yeise düşmemesinde önemli olduğunun bilincindedir.

6. Avesta Kitabı İddiası

Mesnevî'de bir beyitte yer alan "üstâ" sözcüğü İranlı bazı uzmanlar tarafından "avesta" biçiminde okunarak Mecusîliğin/Zerdüştiliğin kutsal kitabı Avesta'ya yorumlanmıştır. (Gölpınarlı, 2020a, s. 343).

نور ابراهيم را ساز اوستا چه کشد این نار را نور خدا ganjoor.net/moulavi/masnavi 1, 162/34).

"Çi koşed in nâr râ? Nûr-i Hodâ, Nûr-i İbrâhîm râ sâz üstâ/Bu ateşi ne öldürür/söndürür? Tanrı ışığı/nuru. İbrahim'in nurunu/ışığını usta tut/edin." (Gölpınarlı, 2020a, s. 334; Kanar, 2013, C.1, s. 257; Karaismailoğlu, 2017, s. 163 (3700)).

Farsça yazımda اوستا/üstâ biçiminde olan sözcük "avesta" olarak okunmaya müsaittir. Mesnevi mütercimleri, uzmanları bu sözcüğü "usta" manasında çevirmişler. Yaptığımız incelemede Mesnevî'de üstâ sözcüğünün geçtiği yerlerde Avesta kitabının yer aldığı veya ona işaret edildiği iddiasını teyit edecek herhangi bir veriye ulaşamadık. Mevlâna'nın diğer eserlerinde de Avesta kitabını ima edecek bir emare tespit edemedik.

7. Gebr Problemi

Mesnevî'nin bazı beyitlerinde kâfir, gâvur manasına da gelen "gebr" sözcüğü mütercimler tarafından "ateşperest" olarak çevrilmiştir. Bu durum okuyucuyu yanlış anlamalara yöneltebilmektedir. Tarafımızca yapılan inceleme ve tespitlere göre ise Mesnevî'de "gebr" sözcüğüyle genelde kâfir, inançsızlar kastedilmiş, bazen de Mecusî/Zerdüşti manasında kullanılmıştır.

Bu konuyla ilgili şu örnek verilebilir.

هست کرها گیر هم یزدان پرست لیک قصد او مرادی دیگرست (ganjoor.net/moulavi/masnavi 2, 60/91).

"Hest kerhen gebr hem yezdânperest, Lîk kasd-i û murâdî dîger est. Ateşperest/ateşe tapan da kerhen/istemeyerek Tanrı'ya tapar; fakat onun maksadı, bir başka şeydir." (Gölpınarlı, 2020a, s. 581; Kanar, 2013, C.1, s. 427; Karaismailoğlu, 2017, s. 255 (2531)).

Litarel olarak çeviri doğru görünmektedir, fakat ateşperest/ateşe tapan sözcüğünün ilk anda yaptığı çağrışım açısından Mecusî/Zerdüşti geleneğe aykırılık, tezat içermektedir.

Ateşperest, Gebr olarak da betimlenen Mecusilerde/Zerdüştilerde egemen, yaratıcı, yüce tanrı olarak inanılan Ahuramazda'ya/Hürmüz'e tapınma, yönelme inancı, isteği oldukça güçlüdür.

Bize göre, beyitte kuvvetle muhtemel kâfirle/münafikle müminin veya diğer din mensuplarıyla İslam'ın din anlayışı arasındaki farka vurgu yapılmıştır. Çeviri "Kâfir de istemeyerek Tanrı'ya tapar, fakat onun maksadı başkadır." biçiminde olsa daha anlaşılır olurdu.

Konuyla ilgili başka örnekler de verilebilir.

نیم او مؤمن بود نیمیش گیر نیم او حرص آوری نیمیش صبر (ganjoor.net/moulavi/masnavi 2, 16/21).

"Nîm û mu'min buved nîmiş gebr, Nîm-i û hîrsâverî nîmiş sabr. Onun yarısı mümin, yarısı ateşperesttir, Onun yarısı hırslanma, yarısı sabırdır." (Kanar, 2013, C.1, s. 314).

"Yarısı inanan, yarısı ateşe tapan; yarısı hırslı, yarısı sabırlı." (Gölpınarlı, 2020a, s. 435).

"Onun yarısı mümindir, yarısı kâfir; yarısı tamahkâr, yarısı sabırlı." (Karaismailoğlu, 2017, s. 195 (602)). Bu çeviri daha anlaşılır görünmektedir.

گفت یزدانت فمکنم مؤمن باز منکم کافر گیر که (ganjoor.net/moulavi/masnavi 2, 16/22).

"Goft Yezdânet feminkum mu'minun, Bâz minkum kâfirun gebr-i kohun. Tanrı dedi sana: İçinizde mümin var. Yine içinizde kâfir, moruk ateşperest var." (Kanar, 2013, C.1, s. 314).

"Tanrı, "Sizden mü'min var" dedi; sonra gene... "Sizden kâfir", ateşe tapan kart kişi "de var" buyurdu." (Gölpınarlı, 2020a, s. 435).

"Allah'ın buyurdu, "Sizden mümin var" ve yine "sizden kâfir", yaşlı dinsiz." Karaismailoğlu, 2017, s. 195 (603). Bu çeviri daha anlaşılır görünmektedir.

چون شما این نفس دوزخ خوی را آتشی گیر فتنمجوی را (ganjoor.net/moulavi/masnavi 2, 61/9).

"Çun şomâ in nefsi dûzehhûy râ, âteş-i gebr-i fitnecûy râ. Siz cehennem huylu şu nefsi, ateşperest, fitneci şu nefsi." (Kanar, 2013, C.1, s. 428).

"Siz şu cehennem huylu, ateşli, fitneler arayan, ateşe tapan nefsi." (Gölpınarlı, 2020a, s. 435).

"Çünkü siz bu cehennem huylu, ateşten, kâfir ve fitneci nefis için." (Karaismailoğlu, 2017, s. 256 (2545)). Bu çeviri daha anlaşılır görünmektedir.

همچو گیران من نجویم از بتی کو بود حق یا خود از حق آیتی. (ganjoor.net/moulavi/masnavi 2, 72/6).

"Hemçu gebrân men necüyem ez butî, K'û buved Hak yâ hod ez Hak âyetî. Ateşperestler gibi beklemem bir puttan, Onun hak veya hakta bir âyet olmasını." (Kanar, 2013, C.1, s. 441).

"Ateşe tapan gibi, puta tapan gibi, bir putun hak olduğuna yahut haktan bir iz peydahlayacağına inanmam." (Gölpınarlı, 2020a, s. 597).

Bu çevirinin yaptığı çağrışım, anlayış olarak Mecusîliğe/Zerdüştiliğe uymamaktadır. Mecusîlikte/Zerdüştilikte puta tapmak yasaktır. Ateşe tapılmaz, ateş kutsandır.

"Ben putperestler gibi putun Hak olduğunu, ya da Hak'tan bir işaret olduğunu görmem." Karaismailoğlu, 2017, s. 262 (2747). Bu çeviri daha anlaşılır görünmektedir.

(ganjoor.net/moulavi/masnavi 5, 130/54). گبر گوید هست عالم نیست رب یا ربی گوید که نبود مستحب

"Gebr güyed hest âlem, nîst Rab, Yâ rabî güyed ki nebved mustehab. Ateşperest der ki: Âlem vardır, Allah yoktur, Yarabbi dese de sözü makbul değildir." (Kantar, 2013, C.2, s. 480).

"Tanrı'yı inkâr eden, âlem vardır, Rab yok; yârabbî diyene cevap bile vermez der." (Gölpınarlı, 2018, s. 270).

"İnkâr eden der ki: Âlem vardır, Rab yoktur. –Biri- "Ey rabbim" derse uygun değildir." Karaismailoğlu, 2017, s. 693 (3016). Bu iki çeviri daha anlaşılır görünmektedir.

Örneklerde sunduğumuz beyitlerde "gebr" sözcüğüyle kastedilenin kâfir olduğu anlaşılmaktadır. Ateşperest, ateşe tapan manasında yapılan çevirilerde de kâfir kastedilmiştir. Fakat okuyucu tarafından bunun anlaşılması zordur. Ateşperest, ateşe tapan sözcüğüyle ilk akla gelen Mecusiler/Zerdüştiler olduğundan yanlış çağrışımları önlemek için "gebr" sözcüğünün çevirisinde daha itinalı olunması gerektiğini düşünmekteyiz. Dolayısıyla "gebr" sözcüğünün bağlama dikkat edilerek çevrilmesi gerektiği, aksi takdirde örneklerde belirttiğimize benzer yanlış anlamalara, çağrışımlara, yorumlara neden olabileceği kanaatindeyiz.

8. Mecusîleri/Zerdüştileri Daveti

Mevlâna, insanları, inananları sevgi ve hoşgörüsüyle aydınlığa, birliğe, kardeşliğe, umuda, İslam'ın kapsayıcı, kuşatıcı şemsiyesi altında toplanmaya çağırmıştır. (Polat, 2022, s. 64-65).

Mevlâna, insanlara sevgiyle yaklaşımı, farklı dinlere, kültürlere hoşgörülü bakışıyla herkesi insanlık paydasında buluşmaya davet etmiştir. (Atasağun, 2001, s. 134-136). Buna uygun olarak Mecusî/Zerdüşti kökenli motiflere de eserlerinde yer vererek onları da kuşatmaya çalışmıştır.

Sonuç

Mevlâna eserlerinde İslamî dönem Fars edebiyatı ve kültürünün etkisiyle İranî, Mecusî/Zerdüşti kaynaklı dinî, edebî, kültürel, mitolojik, tarihî kavram ve temalara sıkça yer vermiştir.

Mevlâna, dinsel inançlara ve kültürel motiflere bakış açısına uygun olarak Mecusî/Zerdüşti motifleri de eserlerinde işlemiştir. Klasik dönem İslam âlimleri gibi Mecusîliği/Zerdüştiliği düalist (iki tanrılı inanış) olarak görmüştür. Onlarda çelişkili, hatalı ve yanlış gördüğü ahlakî, dinî anlayış ve gelenekleri de eleştirmiştir.

Mevlâna, Ateş, Ateşkede, Ateşperest, Ehrimen, Mecusî, Mûğ, Nevruz, Zerdüş, vb. Mecusî/Zerdüşti temel kavramları işlemiştir. Bazen mecazi manada betimlemelerde duygu, düşünce ve meramını ifade etmede kullanmıştır.

Mevlâna, İslamî karşılıkları bulunmasına rağmen bihişt/cennet, düzeh/cehennem, ferişte/melek, Hodâ/Tanrı, namaz/salat, ibadet, Yezdân/Tanrı, vb. İranî ve Mecusî/Zerdüşti kökenli dinî kavramları sıkça kullanmıştır. Bunda dinî ve kültürel açıdan bir sakınca görmemiştir.

Mevlâna, Behrâm, Cem/Cemşid, Feridûn, İsfendiyar, Keyhusrev, Keykavus, Keykubad, Nûşirevan, Rüstem vb. İranî ve Mecusî/Zerdüşti olarak da bilinen, Fars edebiyatında, efsanelerde, halk anlatılarında yer alan, önemli kahramanları, şahları, yiğitleri de betimlemelerde kullanmıştır. İslam ve Türk kültüründe bunların benzeri ve muadili konumunda olan Hamza, Haydar, Sencer gibi kahraman, yiğit ve sultanlara da yer vermiştir. Bir bakıma dinleyiciyi, okuyucuyu bunlarla duygusal, düşünsel ilişkiye yönelterek mesajının kolayca anlaşılmasını amaçlamıştır.

Mevlâna, işlediği motiflerde hayatta karşılaşılabilecek sıkıntılar, zorluklar karşısında kişide ve toplumda oluşabilecek tükenmişlik ve umutsuzluk gibi olumsuz duyguları aşmayı, umuda yönelmeyi, insanları maddî ve manevî açıdan çalışmaya ve gayrete sevk etmeyi de hedeflemiştir.

Mevlâna, farklı dinî gelenekleri, edebî, efsanevî anlatıları, kültürel motifleri hoşgörü anlayışıyla işlemiştir. Bunları adeta yeniden yorumlayıp sunmuştur. İnsanları, inanç sahiplerini, dinsel grupları, geniş halk kitlelerini insanlık paydasında buluşmaya çağırıştır. İslam'ın kapsayıcı, kuşatıcı şemsiyesi altında toplanmaya davet edip huzurun, kardeşliğin, vahdetin/birliğin, birlikte yaşamın ve sulhun tesisine katkı sunmaya çalışmıştır

Kaynakça

- Alicı, M. (2012). *Kadim İnan'da Din*. İstanbul, Ayışığı Kitapları.
- Aryen, A. (1395) HŞ. *Nigarehaye Ahurayi, Avesta*. Tahran. İntişarat-ı Movc.
- Asana, C. D. M. C. (1394) HŞ. *Metinhayi Pehlevi*. (Uryan, S. Çev.). Tahran, İntişarat-ı İlmi. 2. Baskı.
- Atasağun, G. (2001). *Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Mesnevî'de Bahsedilen Dinler*. Konya.
- Baykan, E. (2005). *Düşünceye Gelmeyen Tanrı Sorunu ve Mevlâna*. Van, Bilge Adam Yayınları.
- Ferevaşi, B. (1390) HŞ. *Ferhengi Zebani Pehlevi*. Tahran, İntişarat-ı Danişgahi Tehran. 6. Baskı.
- Meçin, M. M. (2019). *Zerdüştiliğin Temel Öğretileri*. Ankara, Akademisyen Kitabevi.
- Mevlânâ C. (2009). *Rubâiler*. (Gölpınarlı, A. Çev.). İstanbul, İnkılâp Kitabevi.
- Mevlânâ C. (2019). *Fihî Mâ-Fih*. (Gölpınarlı, A. Çev.). İstanbul, İnkılâp Kitabevi. 8. Baskı.
- Mevlânâ C. (2020a). *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi I-II*. (Gölpınarlı, A. Çev.). İstanbul, İnkılâp Kitabevi. 10. Baskı.
- Mevlânâ C. (1983). *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi III-IV*. (Gölpınarlı, A. Çev.). İstanbul, İnkılâp Kitabevi. 7. Baskı.
- Mevlânâ C. (2018). *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi V-VI*. (Gölpınarlı, A. Çev.). İstanbul, İnkılâp Kitabevi. 9. Baskı.
- Mevlânâ C. (2020b). *Dîvân-ı Kebîr (I-VII-2)*. (Gölpınarlı, A. Çev.). İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları. 3. Baskı.
- Mevlânâ C. (2013). *Mesnevî*. (Kanar, M. Çev.). İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Mevlânâ C. (2017). *Mesnevî*. (Karaismailoğlu, A. Çev.). Ankara, Akçağ Yayınları. 4. Baskı.
- Mirfakhrayi, M. (1394) HŞ. *Dinkard Şeşşom*. Tahran, Pejuheşgah-ı Ulumu İnsani Mutalaat-ı Ferhengi. 3. Baskı.
- Polat, M. (2013). *Günümüz İran Zerdüştiliği Üzerine Bir Araştırma*. (Tez No. 369344) [Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Polat, M. (2019). *Zerdüş'tün Gatha'sı Üzerine Bir Araştırma*. (Tez No. 603568) [Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Polat, M. (2022). Mevlâna'nın Dinsel İnançlara ve Kültürel Motiflere Bakışı. *Artuklu Uluslararası Filoloji Bengü Dergisi*, 2 (1), 50-66.
- Sular, M. E. (2022). *Avesta, Zerdüştilerin Kutsal Metinleri*. Ankara, Ankara Okulu Yayınları.
- Şehristani (2011). *Milel ve Nihal*. (Öz, M. Çev.). İstanbul, Litera Yayıncılık. 3. Baskı.
- Şehzadi, R. (1386) HŞ. *Vajenameyi Pazend*. Tahran, İntişarat-ı Fereveher.
- Uryan, S. (1392) HŞ. *Rahnameyi Ketibehayi İrani Miyane*. Tahran, İntişarat-ı İlmi.
- Uşideri, C. (1394) HŞ. *Danışnameyi Mazdayasna*. Tahran, Neşr-i Merkez. 6. Baskı.
- Yakışan, N. (2021). *Mevlâna'nın Felsefe Tasavvuru*. Ankara, İlâhiyât Yayınları.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- Yıldırım, N. (2012). *İnan Mitolojisi*. İstanbul, Pinhan Yayıncılık.
- <https://ganjoor.net/moulavi/masnavi>. Erişim, 20.04. 2024.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.